

Tarihli
Seri

1. KUR'AN HAFTASI

Kur'an Sempozyumu

03-05 ŞUBAT 1995

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Demirbaş No:	34967
Teslim No:	297.1004 KUR.H

Kur'an'ın Aydınlığına Doğru

YER: 100. YIL ÇARŞISI KONFERANS SALONU ULUS / ANKARA

Fecr Yayınları : 38

TERTİP HEYETİ

Prof. Dr. Mehmet BAYRAKDAR

Dr. Mevlüt UYANIK

Dr. Ömer ÖZSOY

Osman KAYAER

YAYINA HAZIRLAYANLAR

Hüseyin NAZLIAYDIN

Hayrullah TERKAN

Cengiz DEMIREL

Tuncer NAMLI

Dizgi, Mizanpaj : Fecr Yayınevi

Baskı, Cilt, Kapak Baskı: Eramat

Kapak Tasarım : İsmail AKYOL

ISBN

975-7138-01-0

1. Baskı: Eylül'95

Fecr Yayınevi

Izmir Cad. 33 / 12 Kızılay / ANKARA

Tel: 418 19 23

2. Tebliği
Sami ŞENER*

"İSLAM TOPLUMU VE DEĞİŞİM"

İslam toplumu kendine has özelliklere sahip bir toplumdur ve böylece orjinal bir gelenek içerisinde yer almak durumundadır. Bunun sebebi; onun belli bir ideali ve hedefi gerçekleőtirmek istemesidir. Bu haliyle toplum, kişi ve guruplara hizmet etmekten uzaklařmıő ve insanın temel hedeflerini gerçekleőtirme durumuna gelmiőtir.

Bilindiği gibi siyaset, hukuk ve ekonomi gibi sosyal gerçeğler, toplumların inanç, ahlak ve gelenekleri veya pratik hedefleri tarafından belirlenmekte; böylece cemiyetlerin devamı sağlanmaktadır.

İslam toplumunun asıl karakterinde kıymet verilen ve gerçeğ değere sahip unsurların sürekliliği temin edilmek istenmektedir. Bu doğru ve iyiler; zaman ve Şartların eskitemediği "eskimeyen yeniler" olarak kabul edilmektedir. Böylece, değerleri temelde sabit ve güçlü olan bir sistemin sürdürölmesi esastır. Değerler, nihai mükemmellik seviyesinde olmakla birlikte; bu değerlerin hayata geçirilmesi ve uygulanması kişi ve organizasyonların fedakarlığı nisbetinde deđiőtirmektedir. Böylece toplumdaki fert ve guruplar arasında bir yarışma ve hareketlilik sözkonusu olmaktadır.

Değerirmede beőeri iradenin rolü:

Değerime, empoze edilmek istendiği gibi "insanüstü olayların sonucu" değil; bizzat insanın yüce ideallere ulaşma çabası veya dejenerasyonu ile başlayan "sosyal bir süreç" dir. Fakat her halükarda insani ve kültürel değerlerde bir çözümlenme veya toparlanma sözkonusudur. Bu olayın cereyan ediőt tarzı, insana hakim psikolojik ve sosyal kanunların etkisi ile olmaktadır.

Geri kalmıő toplumlar, yüksek medeniyetli çağdaş toplumlarla temas et-

* Doç. Dr., Sakarya Ü. İlahiyat Faköltesi

tiği zaman (bu ister sömürgecilik yolu ile olsun, isterse ticaret veya kültür veya komşuluk veya iktisadi münasebetler yolu ile olsun), başkalarına hayranlık ve kendilerini aşağı ve hor görme şuuru doğar. İşte İbn Haldun'un "toplumlarda ilahi kanunlardan bir kanun" dediği budur. Mağlubun galibi, adetlerinde ve davranışlarında taklit etmesi de yine bundan ileri gelir. (Mübarek, 41)

İslam toplumu- Değişim münasebeti:

İslami sosyal değişimden, İslami karakteri, kişilikte ve kurumsal olarak toplumun yapısında geliştirmek için çok yönlü, kapsayıcı bir çabayı kasdediyoruz. (Bayunus-Ahmed,14)

İslam toplumu, kendi medeniyetini kurup, onu en üst seviyeye getiren ve bu noktadan dünyaya mesaj ulaştırmış bir toplumdur. Yani bu toplum ve medeniyet kendine ait "üst sınırı" yakalamıştır. Bu üst sınırdan sonra insanın ve toplumun tabiatında bir iniş ve çıkış grafiğinin varlığına şahid olmaktadır.

İslam medeniyeti, kendisine yabancı kültür unsurları karışınca kadar iman felsefesinin çerçevesinde sürekli gelişti. İçine karışan kültür unsurlarının gelişmesi ile, zamanla asaletini yitirip kavramları tahrif edildi. Böylece hareketliliği donuklaştı, müslüman aklı tembelleşti, müçtehid ve mücahidlerin sesi kısıldı. (Gannuşi, 90)

Görüyoruz ki bir medeniyet, yani farklı bir insan ve toplum yapısı; asli niteliğini çevre şartlarının etkisi, yeni fikir ve ahlak anlayışlarının değerlerinin rolüyle kaybetmeye başlamıştır. Bu durum, belki bir değişimin işareti olabilir ama; değişim olarak ifade edilemez kanaatindeyim.

Her kişi ve toplum, kendini değiştirecek veya değiştirmek isteyen güçlerin tehdidi altındadır. Hatta zaman zaman "değiştirici güç merkezlerinin" etkisine bile girdiği olur.

Toplum değerleri, inançları ve ahlaki özellikler; fertlerin üzerinde zaman zaman etkilerini azaltmış gibi olurlar ama, bir süre sonra yeni bir inanç veya güç yenilenmesi ile eski parlaklık ve zindeliklerine erişirler.

Çeşitli teorik yaklaşımlarda zaman ve mekan farklılıklarının değişim sebebi olduğu ifade edilmektedir. Fakat bütün bu iddialar, bu faktörlerin belli başlı bir iradi güce sahip olamamalarıyla gündemden çıkmaktadır.

Herhangi gelip-geçici dünyayı ve zaman içi şartları İslami prensip ve

doktrinlerin geçerliliğinin ölçüsü olarak kabul etmek, eşyanın tabii düzenini tersine çevirmektir. (Nasr, 114) O halde asıl kuvvet, insanın niyet ve iradesinin bu değişimdeki rolüdür.

Insanoğlunun temel çabasının toplumu, nefislerden başlayarak şerden hayra doğru, ya da aksi yöne, değiştirmek olduğunu bilmek durumundayız.

Dünyayı değiştirmenin tek yolu, kişinin kendini değiştirmeye çaba sarfetmesiyle başlar. İnsanlığın müsbet değişme hususun da Peygamberler en mükemmel örneklerdir. Onlar, insanları fiilen ve zorlayarak değiştirmeye çalışmaz, güzel yaşayışlarıyla toplumlara örnek bir model olurlar. (Şener, 96)

Değişimin niteliği:

Değişim, belli bir istikamet takip etmez, Bazen "artı" bir değer taşıyabildiği gibi; bazen de "eksi" bir değere sahip olur.

Sosyal değişme, toplumun dünya görüşü ve hayat tarzında meydana gelen farklılaşmayı ve bunların cemiyet yapısındaki tesirlerini içine alır. Sosyal değişme açıklamalarında insan, umumiyetle pasif bir varlık kabul edilmiştir. Yani; tabii çevre, biyolojik şartlar, teknolojik düzen ve hatta "kültürlerin çeşitli tesirlerle değişmeye uğraması, sosyal değişmeyi ortaya çıkarır" görüşü, konunun açıklanmasına hakim olmaktadır. (Şener, 98)

Insan topluluklarının gelişim çizgisi sabit olamayacağına göre, bu değişimin niteliği o toplumun hangi durumda olduğunu belli edecektir. Değişimin tabii istek ve şartların sonucu olması, bu olayın gerekliliğini göstermektedir. Burada, insan ve toplumun dinamiğinde mevcut "sosyal kanunlar"ın işlemeye başladığı görülmektedir.

Zoraki sebep ve şartların getirdiği değişim, topluma bir "çıkış yolu" getirmez; bilakis, yeni problemlere götürür.

Sonuç olarak tabii değişimde müsbet bir gelişime ait özellikler büyük ölçüde sözkonusu olur. Çünkü insan ve toplumun fitratı doğruyu bulmaya temayül gösterir. Eğer, yanıtılmıyor ve hakikatler gözden kaçırılıyorsa...

Zoraki değişimde ise genelde menfi değişimin belirtileri sözkonusudur. Mesela; fiili bir zorlama olmasada, insanların yanlış bilgi ve yönlendirilişlerle duygu ve düşünceleri sun'i olarak değiştirilmektedir. Bu durum da, zararlı değişimin olduğunu gösterir.

İslam ve değişim:

İnançlar değişmeye karşı kendilerini bir başka şekilde muhafaza ederler. Bunlar ferdin kendisine has bir dünya meydana getirirler. Bu dünya kolay kolay değişmez. İnançların pek çoğu cemiyet tarafından desteklenir. Bu destek de onların değişmeye direnmesini sağlar. Fakat bununla kalmaz, aynı zamanda yapılacak değişmeye de yardım eder.(Krech-Crutchfield'en Sezen, 231) Buradan inançların değiştiriciliğine geçeceğiz. Birşey nasıl olur da, hem kendisi asli hüviyetiyle aynı kalır, hem de değiştirici rol oynar. İmanın derinliği kadar genişliği olduğunu söyledik. Bu kuşatıcılığı, parçaları birleştirici olmaya götürdüğü gibi, eksik ve yanıltan mütemadiyen kurtulmak istemeye iter. Her seferinde karanlığı aydınlık bir sahanın kuşatmasını ister. İmanın asli hüviyeti değişmez ama, daima yeni ufuklar arar.

Manevi iklimden gelen otorite, eksikliği tama doğru, sınırlıyı sınırsıza doğru zorlar. Bu dinamik tutumdur ve kendine zarar vermeyen değişmelerin motoru olabilir. (Sezen, 51)

İnanç, insanın asıl hüviyetini ortaya çıkaran ve dünya görüşünü belirleyen temel temayülüdür. Bu yüzden, değişim olayı ile direkt olarak alakalıdır.

Kur'an, insanların yaratıldıkları gibi temiz kalmayarak karakter ve yapısını bozduğunu kabul ederek menfi bir değişime müsait olduklarını söyleyerek, nefislerini arındırmaları gereğine temas eder.

İslam dini, insanın temiz bir yapıda yaratıldığını söyleyerek bu halini muhafaza etmesini istemekte ve menfi bir değişim içerisine girmeksizin dinin prensiplerine uygun bir hayatı yaşamasını tavsiye etmektedir: "O mü'minler ki emanetlerine ve ahidlerine riayet ederler" (Mü'minun,8)

Peygamberlerin getirdikleri sistem, ki buna Tevhid diyoruz, yozlaşmış olan kulluğun yeniden tanzimidir. Yani sosyal değişimin, ilahi doğrultuda yapılmasıdır. İnsanların birbirlerine kul olmalarından kurtarılıp, Allah'a kul edilmesidir. (Sırma, 17)

İslam dininin değişimle olan ilgisini fıkıh ilminin şekillenme ve gelişme seyri içerisinde görmek mümkündür. Bilhassa inanç sistemi ile başlayan bu değişim ve biçimlenme, giderek sosyal hayatın tanzimini de sonuçlandırarak hayatın İslamlaşması ve İslami bir sistemin ortaya çıkması mümkün olabilmıştır.

İslam; bir inanç manzumesi ile birlikte yeni değerler getirmiş, insanların bakış açılarını değiştirmek istemiş; madde ve mana dengesini kurmuştur. (İtidallik)

Sosyal yapıda mevcut bulunan kurum. örf, adet vb.içerisinde değiştirilmesi ve iptali gereken unsurları değiştirmiş ve iptal etmiştir. (İnkılapçılık) Kendi değer ölçüleri için gerek duyulan unsurlar, ya aynen ya da ıslah edilerek korunmuştur. (İslahçılık) (Erdoğan, 35)

Bütün bu değerlendirmeler, İslam nezdinde değişimin ancak İslam dışı inanç ve sistemlerden kurtulma yolunda bir "inanç yenilenmesi" ve İslam sisteminin kurulması yolundaki sosyal nitelikli çalışmaların yoğunlaşması ile meydana geldiğini göstermektedir.

Değişimin planlanmasında insanın rolü:

Sosyal değişme, herhangi bir toplumun dinamik fonksiyonlarından biridir. toplum bazen ileriye, bazen de geriye doğru bir değişim içerisine girer. Toplumdaki değişim çok yönlü bir olaydır. Toplum canlı bir organ gibi, kendini bu değişimlere karşı uyanık tutmak ve değişimin istikametini müsbet bir yöne çevirmek durumundadır. (Şener, 97)

Bu bakımdan insan ve toplum, değişimde aktif rol alan ve onu gerçekleştiren bir varlıktır. Fıtratında bulunan tekamül duygusu uyarınca insan, eşyaya şekil ve düzen veren, değer yaratan, yaşadığı çevreyi değiştiren ve bu arada kendisini de değiştirip yenileyebilen üstün bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır: "Allah, Adem'e bütün esmayı öğretti" (El-Bakara, 2/311) (Kaya,14)

Değişim, gerçekten de insanın inanç ve fikri yapısında başlar. Bu mesele bir inanç ve düşünce sistemine karşı, insan ve toplumun kendini teslim etmesi demektir. Bu safhadan sonra, değişimin sosyal yapıya sirayet etmesi hadisesi gerçekleşir. Böylece değişim, ferdin veya kitlenin üzerinde ve dışında bir olay değil, bizzat onun inanç ve fikri sistemi içerisinde rol aldığı; bir yönüyle itikadi ve fikri, diğer yönüyle sosyal bir hadisedir.

İslam toplumunun geleceğinde değişim:

İslam, özellikle sosyal, siyasi ve ekonomik hayatla ilgili konularda zaman, mekan ve teknikler konusunda bir değişme ve gelişmeye imkan vermektedir.

Ama bu değişme, "genel çerçeve" içerisinde gerçekleşmek zorundadır. Bu genel çerçeveyi, İslamın insan için koyduğu maslahatlar meydana getirir. Bu konuda da içtihad dedğimiz akıl yürütme ve çıkarmalar fonksiyon görmektedir.

Bütün bunlar, İslamın belirsiz ve hedefsiz değişmeye değil; hayata ve insanın faydalı ve makul beklentilerine cevap vermek hususunda bu dinin dinamik olması ile açıklanabilir. Bu bakımdan islami hassasiyet; körü körüne "mazi müdafası" değil, olması gerekenin savunulması veya müdafasıdır. Aksi durum bir yozlaşmayı ve donuklaşmayı ortaya çıkarır.

Mazinin müdafasına yönelince, kültür de arkeolojik karakter edinmekte, zihni ve fikri faaliyet ileriye değil, geriye çevrilmiş bulunmaktadır. Bu itidalsiz geriye dönüş her kültür sahasında, hâl ve istikbalin zaruretleriyle uyuşmayan bir ric'at şeklini almaktadır. (Bennabi, 110)

İslam toplumunun geleceği hususunda bir değerlendirme yapabilmemiz için, bu toplumun geçirmiş olduğu değişimin niteliği hakkında temel bilgilere sahip olmamız gerekmektedir.

Her ideoloji veya kültür zamanla pratik tezahürleri itibariyle değişime uğrar; fakat, aynı zamanda, izleyenlerinin-bağlılarının- idealden sapmaları, uzaklaşmaları yüzünden de değişebilir. Bu sapmayı önleyecek tek faktör ise tümü olmasa da, izleyenlerin çoğunun ferdi bağlılığıdır. (Bayunus-Ahmed, 85)

İslam toplumunun öncelikle, kendi inanç, anlayış ve sosyal yapılanması konusunda önemli bir değişim geçirdiğini biliyoruz. İslami toplum, zaman içinde sapıklıklara müptela oldu; şekli değiştirdi; parçalandı, geriledi. Ve o ideal örneği, medeniyetinde gerçekleştirmekten aciz kaldı. Çünkü o, İslami mefhumlarını bozdu, başkalarıyla karıştırdı, kolunu-kanadını kırdı, soyunu sopunu değiştirdi ve bir bütün olan islam nizamını parçalara böldü. (Mübarek, 68)

Yeni kültür değerleriyle, İslam adı verilen-fakat hakiki islam olmayan bu mirasın çelişmesi, fikri ve siyasi alanlarda yeni neslin İslamdan yüz çevirmesinin ve onu tanımamasının en büyük sebeplerinden biridir. Bu nesil hükmü eline geçince, her türlü yabancı itikadi nizamların islam toplumuna girmesine yol açmış ve kendisi de onlara tabi olmuştur.

Günümüzde İslam toplumu, ruhi ve fikri hedeflerinden ve dolayısıyla sosyal sisteminden uzak bir mecrada seyretmektedir.

Sun'i bir değişim ile belirsiz ve mantiki tutarlılığı olmayan insicamsız bir hayatın problemleriyle karşı karşıyadır. Hiç kimse, içinde bulunduğu durumdan

hoşnut değildir. Bu bakımdan yeni bir anlayış ve ortama yönelik ümit ve beklentiler büyük ilgi ile karşılanmaktadır.

Halihazırda Türk toplumu, inanç ve gelenekleri, yaşama tarzı itibarıyla başka sistemden çok İslamın sistemine yakındır. Bu bakımdan, içinde yaşanan batıcı ve karma sistemden İslami özellikli toplum sistemine doğru bir değişim gerekli ve muhtemel görünmektedir. Zaten son 10-15 yıllık kültürel ve politik eğilim de, böyle bir gelişmenin kabulüne ait sosyal izler taşımaktadır.

150 yıllık tarihimiz, toplumun zoraki bir şekilde tarihi ve sosyal yapısı olan İslami toplumdaki uzaklaştırılma ve başka ifade ile değiştirilme çabalarına şahid olunmuştur. Bu menfi değişim, halen devam etmektedir.

İslami toplum kurma yönündeki dinamizm; bir yandan müslümanlara karşı yürütülen değişime karşı direnirken muhafazakar bir tutum takınacak; diğer yandan kendi dünyasını oluşturma hususunda "değişime karşı değişim" parolası ile yeni bir İslami değişimin sosyal şartlarını hazırlamaya çalışacaktır.

Bu tavır, gelenekçi bir yaklaşımdan öteye fikri ve itikadi diriliş çabasını içinde barındıran bir "medeniyet canlanması" değişimi olarak ifade edilebilir.

KAYNAKLAR:

- .İlyas Bayunus- Ferid Ahmed, Prof.Dr., İslam Sosyolojisine giriş denemesi
- .Malik Binnebi, İslam Davası
- .Raşid El Gannuşi, İslami Yöneliş Hareketi
- .Muhammed El Mubarek, Çağdaş İslam toplumu
- .Seyyid Hüseyin Nasr, Modern Dünyada Geleneksel İslam
- .Sami Şener, Doç. Dr. Sosyal Değişmenin Dini Hayata Etkisi